

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ლირიკული წიაღსვლები „ვეფხისტყაოსანში“

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვან როლს ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ის ფაქტიც განსაზღვრავს არსებითად, რომ იგი პოეტური ოსტატობის სფეროშიც ბევრი სიახლის დამამკვიდრებელი ნაწარმოებიცაა. ნათქვამის დასტურად ყურადღება ამჯერად პოემის იმ ფრაგმენტებს მივნივთ, რომლებშიც პოეტი ლირიკული ლექსისთვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი ჟანრობრივი სპეციფიკით გამოხატავს სათქმელს.

მართალია, „ვეფხისტყაოსანი“ ეპიკური პოემაა, მაგრამ რუსთველოლოგთა უმეტესობის მართებული ხაზგასმით, იგი საკუთრივ ამ ლიტერატურული ჟანრის ჩარჩოებით შებოჭილ ნაწარმოებს არ წარმოადგენს და სათქმელის ეფექტური და ღრმად შთამბეჭდავი ფორმით გამოსახატავად ავტორს სხვადასხვა ჟანრისთვის დამახასიათებელი ელემენტებიც აქვს გამოყენებული.

ნათქვამისათვის მეტი კონკრეტულობისა და დამაჯერებლობის მისაცემად პოემის ტექსტიდან ამჯერად ის პასაჟები მივნივთ, რომელთა მეშვეობითაც ავტორი ფაქტობრივად ლირიკული ლექსის ფორმით გამოხატავს როგორც მის პიროვნულ გრძნობებსა და ემოციებს, ისე ნაწარმოების პერსონაჟთა სულიერ განცდებსა და მისწრაფებებს. სამწუხაროდ, „ვეფხისტყაოსნის“ ჟანრული სპეციფიკის ფართოდ წარმომჩენი ეს მხარე დღემდე მხოლოდ ზოგადი მსჯელობისა და შეფასების დონეზე დარჩა.

არადა, „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული სრულყოფილების განმსაზღვრელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს ავტორის მიერ ლირიკული პასაჟების მიზანმიმართულად გამოყენებაც რომ წარმოადგენს, ამ გარემოებას არაერთი რუსთველოლოგი აღნიშნავს ხაზგასმით. მაგალითად, სარგის ცაიშვილის შეფასებით, პოემაში „ძალზე საგრძნობია ლირიკული ნაკადი“ და მასში „ჩართული ავტორისეული წიაღსვლები და ლირიკული გადახვევები სიუჟეტს იცავს ერთფეროვნებისაგან“ (ცაიშვილი, 1990:

50), ელგუჯა ხინთიბიძის აზრით კი „ვეფხისტყაოსანი“ ლირიკული პასაჟების შემცველ ეპიკურ თხზულებას წარმოადგენს (ხინთიბიძე, 2009: 65).

როგორც ითქვა, შოთა რუსთველის პოეტური ოსტატობის ეს მხარე რუსთველოლოგთა სპეციალური შესწავლის საგნად დღემდე არ ქცეულა და ფაქტობრივად მხოლოდ ზოგადი შეფასებებით შემოიფარგლა. ამთავითვე ვიტყვი, რომ რუსთველოლოგიური მეცნიერების ამ ხარვეზის შევსება და პოემის უანრობრივ თავისებურებათა საფუძვლიანად შესწავლა უაღრესად რთული საქმეა და წინამდებარე ნაშრომს საამისო პრეტენზია არ აქვს. ჩემი მიზანი ამ შემთხვევაში გაცილებით მოკრძალებულია და „ვეფხისტყაოსნის“ მხოლოდ ზოგიერთი იმ პასაჟისთვის ყურადღების მიპყრობით შემოიფარგლება, რომელთა მეშვეობითაც პოეტი ლირიკული ლექსისთვის დამახასიათებელი უანრობრივი სპეციფიკით გამოხატავს სათქმელს.

პოემის ამგვარ სტროფებში ლირიკული გრძნობები და ემოციები იმდენად მძლავრად და ძირითადი ტექსტისაგან მეტნაკლებად დამოუკიდებელი ფორმითაც კია გამოხატული, რომ ისინი პირობითად დამოუკიდებელ ლირიკულ ლექსებადაც კი შეიძლება გამოვყოთ ნაწარმოებიდან ყოველგვარი ზედმეტი ძალისხმევის გარეშე. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ის სტროფები, სადაც წუთისოფლის წარმავლობასა და სიმუხთლეზეა მსჯელობა.

ნათქვამის ნათელსაყოფად თუნდაც ავთანდილის მიერ წუთისოფლის სიმუხთლის შესახებ წარმოთქმული კარგად ცნობილი ეს პოეტური მონოლოგი გავიხსენოთ (940-ე სტროფი):

ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნვებ, რა ზნე გჭირსა!

ყოვლი შენი მონდობილი ნიადაგმცა ჩემებრ ტირსა!

სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა?!

მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა, შენგან განაწირსა.

ან კიდევ: ავტორის ის ლირიკული მონოლოგი, რომელიც ქაჯთა მიერ ნესტან-დარეჯანის ამბის თხრობას უძღვის წინ (1201-ე სტროფი):

ვა, საწუთროო, სიცრუით თავი სატანას ადარე!

შენი ვერავინ ვერა ცნას, შენი სიმუხთლე სად არე;

პირი მზისაებრ საჩინო სად უჩინო ჰყავ, სად არე?

მით ვხედავ, ბოლოდ სოფელსა ოხრად ჩანს ყოვლი, სად არე!

როგორც ითქვა, დამოწმებული სტროფები და წუთისოფლის სიმუხთლისა და ამაოების წარმომჩენი მსგავსი ლირიკული წიაღსვლები, გარდა იმისა, რომ ისინი ორგანულად ერწყმიან პოემის შესაბამის სიუჟეტურ ეპიზოდებს და კიდევ უფრო მეტი შთამბეჭდაობით გამოხატავენ პერსონაჟთა სულიერ განცდებს, პირობითად დამოუკიდებელ პოეტურ ქმნილებებადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

აღბათ, არ გადავაჭარბებთ, აქვე იმასაც თუ ვიტყვით, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამ სტროფებმა, როგორც წუთისოფლის არსის ფილოსოფიური თვალთახედვით წარმომჩენ-გამააზრებელმა პოეტურმა ელემენტებმა, საუკუნეთა განმავლობაში იმდენად დიდი პოპულარობაც კი მოიპოვა, რომ ისინი არაერთი პოეტური ნაწარმოებისა თუ ფოლკლორული ტექსტის შთაგონების წყაროდაც იქცა. პოემის ხსენებულ სტროფთა ამგვარ შეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია, ამის დასტურად აქ თუნდაც თეიმურაზ პირველის „მაჯამიდან“ ამ სტრიქონების გახსენებაც იქნება საკმარისი:

რად, სოფელო, სხვა არ დასწვი ჩემებრ, მე მქმენ დასადაგე?

გლახ, ლახვარი სასიკვდინე ყველა მე მკარ, დასად აგე! დამიკარგე ძე, ასული, ძმა, არ ვიცი, და სად აგე?

სხვა ნაყოფი მათებრ ტურფა რა აშენე და სად აგე?

“ვეფხისტყაოსნიდან“ ცალკე, დამოუკიდებელ, ლირიკულ ლექსებადაც გამოსაყოფი სტროფები უაღრესად საინტერესო იმ თვალსაზრისითაცაა, რომ ისინი თემატური მრავალფეროვნებითაც გამოირჩევა. კერძოდ, გარდა წუთისოფლის წარმავლობის პრობლემისა, რუსთველის პოემის ლირიკული წიაღსვლები პირობითად შემდეგ თემატურ ჯგუფებად შეიძლება დავყოთ: ღმერთის, როგორც სამყაროს შემქმნელი იღუმალი ძალის, განდიდება; სიყვარულისთვის ხოტბის შესწმა; ციურ მნათობთა სადიდება; დიდაქტიკური შეგონებანი მეგობრობასა და ადამიანის პიროვნულ მოვალეობაზე; ბიოგრაფიული მინიშნებანი თავად პოემის ავტორის შესახებ; თამარ მეფისა და დავით სოსლანისადმი მიძღვნილი სახოტბო სტრიქონები; პოეზიის არსის განმარტება...

არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ლირიკული ნაკადი ყველაზე მეტად პროლოგში გამოვლინდა, რის გამოც პოემის ეს ადგილი არა მარტო ნაწარმოებში მოთხრობილი ამბის მსოფლმხედველობრივ საფუძვლად უნდა იქნეს მიჩნეული, არამედ ქართული ლირიკული პოეზიის უბრწყინვალეს და თემატური მრავალფეროვნებით გამორჩეულ ნიმუშადაც.

იმის გამო, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამ ნაწილის პრობლემატიკაცა და პოეტური სტრუქტურაც რუსთველოლოგთა მიერ საკმაოდ საფუძვლიანადაა შესწავლილი და ამ თვალსაზრისით პრინციპულად რაიმე ახლის თქმა ფაქტობრივად ძნელია, მასზე განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება საჭიროდ აღარ მიმაჩნია. დამატებით კიდევ ერთხელ ვიტყვი მხოლოდ იმას, რომ ზემოთ აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით პოემის პროლოგში გამოთქმულ მოსაზრებებს რუსთველმა მოვლენათა ლირიკული თვალთახედვით აღქმა-წარმოსახვის შედეგად კიდევ უფრო მეტი ემოციური შთამბეჭდაობა მიანიჭა.

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში განმარტებული საკუთარი მსოფლმხედველობრივი თვალთახედვის განმსაზღვრელი არსი რუსთველმა პოემის ძირითად ტექსტშიც წარმოაჩინა სასურველი რეალობის ლირიკულ-მედიტაციური განსჯა-გააზრების გზით. მაგალითად, ნაწარმოების დასაწყისის პირველ და მეორე სტროფებში ღმერთის, როგორც სამყაროს შემოქმედი უზენაესი ძალის, განსადიდებლად აღვლენილ პოეტურ ხოტბას შოთა ძირითად ტექსტშიც არაერთგზის მიუბრუნდა და საკუთარი რელიგიური თვალთახედვის გამოხატვას მეტი ემოციური სიმძაფრე და ფილოსოფიური განზოგადებულობა პირველ ყოვლისა სწორედ ლირიკული მონოლოგების ფართოდ გამოყენების გზით შესძინა. მაგალითად, გავიხსენოთ ფრაგმენტი ავთანდილის ლოცვიდან (802-ე სტროფი):

**ღმერთო, ღმერთო მოწყალეო, არვინ მივის შენგან კიდე,
შენგან ვითხოვ შეწევნასა, რაზომსაცა გზასა ვვლიდე:
მტერთა ძლევა, ზღვათა ღელვა, ღამით მავნე გამარადე!
თულა დავრჩე, გამსახურებდე, შენდა მსხვერპლსა
შევსწირვიდე.**

ან კიდევ, ნაწყვეტი ავთანდილის ანდერძიდან (783-ე სტროფი):

ვინ დამბადა, შეძლებაა მანვე მომცა ძლევად მტერთად;

**ვინ არს ძალი უხილავი შემწედ ყოვლთა მიწიერთად,
ვინ საზღვარსა დაუსაზღვრებს, ზის უკვდავი ღმერთი ღმერთად,**

იგი გახდის წამის-ყოფით ერთსა ასად, ასსა ერთად.

როგორც ითქვა, ღვთაებრივი ძალის უზენაესობისა და ყოვლის შემძლეობის ამდაგვარად განმადიდებელი ლირიკული მონოლოგები „ვეფხისტყაოსანში“ საძებარი არ არის და საკმაოდ ბევრია.

იგივე უნდა ითქვას უმთავრესად მიჯნურობის სახელით მოხსენიებული სიყვარულის განსადიდებლად აღვლენილი პოეტური მონოლოგების შესახებაც. კერძოდ, პოემის პროლოგში წარმოდგენილი ამ სტროფების შინაარსი, რომელშიც პოეტს ფილოსოფიური განზოგადებულობით აქვს განმარტებული მიჯნურობის ბუნება, ნაწარმოების ძირითად ტექსტშიც არაერთგზის იქცა ლირიკული მედიტაციის საგნად.

“ვეფხისტყაოსნის“ ინტიმურ-სასიყვარულო ურთიერთობებზე საუბრის დროს რუსთველოლოგთა გარკვეული ნაწილი დარწმუნებით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ საამისო საფუძველი პოეტს ამ თვალსაზრისით უპირველეს ყოვლისა თამარ მეფისადმი მისმა პიროვნულმა ურთიერთობამ მისცა. მართალია, ეს მოსაზრება მყარად არგუმენტირებულ თვალსაზრისს არ წარმოადგენს, მაგრამ ჩემთვის მთავარი ამჯერად ეს კი არ არის, არამედ ის გარემოება, რომ თამარისადმი მიძღვნილი სახოტბო სტრიქონები ლირიკული პოეზიის ღრმად შთამბეჭდავ ნიმუშადაც შეიძლება იქნეს მიჩნეული. მაგალითად (იხ: მე-19 სტროფი):

ჩემი აწ ცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია;

ესე მიჩს დიდად სახელად, არ თავი გამიქიქია!

იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჩიქია;

მისი სახელი შეფარვით ქვემორე მითქვამს, მიქია.

“ვეფხისტყაოსნის“ ლირიკულ პასაჟებზე საუბრის დროს პოემის პროლოგისა და ეპილოგის ის სტროფებიც მინდა გავიხსენო, სადაც რუსთველი საკუთარ თავთან დაკავშირებითაც გვაწვდის რამდენიმე მნიშვნელოვან ცნობას.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის მიერ მოვლენათა ლირიკული თვალთახედვით განსჯა-გააზრების გამომხატველ სფეროდ პოემის ის სტროფები იქცა, სადაც პოე-

ტი და მის მიერ წარმოსახული პერსონაჟები ფილოსოფიურად აფასებენ წუთისოფლის წარმავლობასა და ამქვეყნიური ცხოვრების ამოცანას. არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ რუსთველის პოემის ლირიკულ მხარეს უპირველეს ყოვლისა სწორედ ამ თემასთან დაკავშირებული სტროფები წარმოაჩენენ ყველაზე მეტი ემოციური შთამბეჭდაობით. მაგალითად (1586-ე სტროფი):

**ესე ასეთი სოფელი, არვისგან მისანდობელი,
წამია კაცთა თვალისა და წამწამისა მსწრობელი!
რასა ვის ეძებთ, რას აქნევთ? ბედია მაყივნებელი,
ვის არ შეუცვლის, კარგია, ორისავე იყოს მსლებელი.**

შოთა რუსთველის პოემის ლირიკულ მონოლოგებში ავტორისეული სათქმელი ცალკეულ შემთხვევებში დიდაქტიკური შეგონების ფორმითაც არის ხოლმე გამოხატული და ცხოვრებისეული სიბრძნის მქადაგებელ ისეთ აფორიზმებად ქცეულნი, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარობის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორს წარმოადგენს. მაგალითად (656-ე სტროფი):

**რა აქიმი დასნეულდეს, რაზომ გინდა საქებარი,
მან სხვა უნმოს მკურნალი და მაჯანისა შემტყვებარი,
მას უამბოს, რაცა სჭირდეს სენი, ცეცხლთა მომდებარი:
სხვისი სხვამან უკეთ იცის სასარგებლო საუბარი.**

ან კიდევ (709-ე სტროფი):

**გული კრულია კაცისა, ხარბი და გაუძღომელი,
გული — ჟამ-ჟამად ყოველთა ჭირთა შიშო ღხინთა
მნდომელი,
გული — ბრმა, ურჩი ხედვისა, თვით ვერას ვერ
გამზომელი,
ვერცა ჰპატრონობს სიკვდილი, ვერცა პატრონი
რომელი!**

მიუხედავად იმისა, რომ ამ და მსგავს აფორისტულ სტროფებში პიროვნულ გრძნობათა და ემოციათა წარმოჩენას ლირიკული პოეზიისათვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი სპეციფიკით ნაკლები ადგილი აქვს დათმობილი, პოემის შესაბამისი კონტექსტიდან მოწყვეტილთაც მათი მეშვეობით გამოხატული სათქმელის არსში სრულყოფილად გარკვევის გამო მათ გარკვეული ტექსტუალური დამოუკიდებლობაც გააჩნიათ.

“ვეფხისტყაოსნის“ ლირიკული სულისკვეთების განმსაზღვრელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს მისი პერსონაჟების

ელეგიურ სულიერ განცდათა გამოხატვაც წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, სასურველი მიზნის მიღწევამდე სავალ გზაზე არსებულ წინააღმდეგობათა და სირთულეთა გამო ისინი დებურესიულ მდგომარეობაშიც ხშირად ექცევიან ხოლმე, რის გამო-სახატავადაც პოეტი ლირიკული ლექსისთვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელ ელემენტებსაც ეფექტურად იყენებს. მაგალითად (934-ე სტროფი):

ლექსთა მკითხველო, შენიმცა თვალი ცრემლისა მღვრელია!

გულმან, გლახ, რა ქნას უგულოდ, თუ გული გულსა ელია?!

**მოშორება და მოყვრისა გაყრა კაცისა მკვლელია,
ვინცა არ იცის, არ ესმის, ესე დღე როგორ ძნელია!**

მოკლედ, ასეთია უმთავრესი შტრიხები „ვეფხისტყაოსანში“ საკმაოდ ფართოდ და ღრმად შთამბეჭდავი ფორმით გამოვლენილი ლირიკული ნაკადისა. თუმცა, მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, აქვე იმ გარემოებასაც დაბეჭითებით გაფუსვამ ხაზს, პოემის ლირიკულ წიაღსვლებსა და პასაჟებზე წინამდებარე საუბარი ვინმემ ისე არამც და არამც არ მინდა გამიგოს, თითქოს „ვეფხისტყაოსნის“ პოეტური თავისთავადობის გამსაზღვრელ ამ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ტენდენციას ამით მეტისმეტად ვაზვიადებდე და ნაწარმოებს ფაქტობრივად ლირიკული ლექსების კრებულად მივიჩნევდე. რასაკვირველია, არა.

წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია, პოემიდან დამოწმებულ მაგალითებზე დაყრდნობით ახალი წახნაგებითა და მეტი არგუმენტირებით წარმოაჩინოს რუსთველოლოგიურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აქამდეც არაერთგზის აღნიშნული მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ უანრული ჩარჩოებით მკაცრად შეზოჭილ ლიტერატურულ ქმნილებას არ წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, ნაწარმოების მხატვრული სტრუქტურის გაანალიზების დროს მხედველობიდან არც ის გარემოება უნდა გამოგვრჩეს, რომ ნააზრევის მაღალოსტატურად ხორცშესხმის მიზნით რუსთველს თავის პოემაში ლირიკული ჟანრისთვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი ელემენტებიც საკმაოდ ფართოდ და ეფექტურად აქვს გამოყენებული.

დამოწმებული ლიტერატურა:

რუსთაველი 1966: რუსთაველი შ., ვეფხისტყაოსანი, თბ. 1966 წ.

ცაიშვილი 1990: ცაიშვილი ს., ქართული მწერლობა, თბ. 1990 წ;

ხინთიბიძე 2009: ხინთიბიძე ე., ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო, თბ. 2009წ.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

Akaki Tsereteli State University

Lyrical Overview of the Knight in the Panther's Skin

Summary

The exceptionally important role of the Knight in the Panther's Skin by Shota Rustaveli is defined by the fact that it is the introducer of numerous innovations in the sphere of poetic mastery. In particular, it is noteworthy that the Knight in the Panther's Skin does not represent the poem with restricted usage of genres. On the contrary, the author applies various elements of genres to express his ideas.

To give the abovementioned statement more clarity and persuasiveness, we highlight and analyze the passages of the poem by which the author expresses his personal emotions and feeling as well as the spiritual emotions and strivings of his characters.